

УДК 94(477):930.85.

**АДМІНІСТРАТИВНО-ТЕРИТОРІАЛЬНИЙ
УСТРІЙ ГУБЕРНАТОРСТВА ТРАНСНІСТРІЯ
(1941–1944 РР.)****ADMINISTRATIVE-TERRITORIAL
STRUCTURE OF THE GOVERNOR
OF TRANSNISTRIA (1941–1944)****Остащук В. І.,**

кандидат історичних наук, доцент кафедри
культурології, мистецтвознавства та філософії
культури, Одеський національний політехнічний
університет (Одеса, Україна),
e-mail: Ostveraa@gmail.com

Ostashchuk V. I.,

Candidate of Historical Sciences, Associate
of Cultural and Arts, and Philosophy Studies
Department, Odessa National Polytechnic University
(Odessa, Ukraine), e-mail: Ostveraa@gmail.com

*Проаналізовано адміністративно-територіального устрою та
управлінський апарат губернаторства Транснестрія. Розкрито функції
адміністративних органів управління.*

Ключові слова: окупація, Румунія, Бессарабія, Буковина, Транснестрія, органи управління.

*The article analyzes the administrative-territorial unit and the
administrative apparatus of the governorate of Transnistria. The functions of
the administrative controls are disclosed.*

Keywords: occupation, Romania, governor Bessarabia, Bucovina, Transnistria, controls.

Період Другої світової війни та окупації залишається однією з найбільш гострих в українському суспільстві тем. Відтак, потребує незаангажованого, об'єктивного, позбавленого міфологізації, нових дослідницьких методик та наукового інструментарію. Серед дослідних лакун в історіописанні Другої світової війни в Україні є румунська окупаційна політика, зокрема управління губернаторством Транснестрія.

Виходячи з цього, метою даної роботи є аналіз адміністративно-територіального устрою та управлінського апарату губернаторства Транснестрія.

Актуальність проблеми обумовлена недостатньою вивченістю цієї сторінки історії окупації. Без вивчення окреслених проблем неможливе цілісне бачення історії Другої Світової війни.

Комплексного історичного дослідження присвяченого означеним проблемам на сьогодні не існує, хоча окремі аспекти окупаційної політики, в тому числі адміністративно-територіальний поділ розглядалися в контексті більш ґрунтовних робіт, присвячених добі окупації. Їх можна поділити на чотири групи: радянські (И. Э. Левит, В. Ф. Сгоров, Н. І. Зотов [1]), сучасні вітчизняні (В. П. Щетников, Ю. І. Левченко, Н. Дейнека [2; 6; 9]), американські (А. Даллін [3]), румунські та молдавські (А. Габор, О. Веренка, Р. Соловей [4]) дослідники.

Джерельною базою дослідження є фонди Національного архіву республіки Молдова та румунська періодична преса, яка виходила у 1941–1944 рр. в Одесі.

Участь Румунії у німецько-радянській війні на боці Німеччини дослідники пов'язують у першу чергу з територіальними претензіями Румунії, а саме з прагненням повернути території Бессарабії та Північної Буковини, які 28 червня 1940 р. румунський уряд змушений був передати Радянському Союзу. Пізніше І. Антонеску стверджував, що Гітлер запевняв: за «допомогу у війні Румунія зможе окупувати радянську територію аж до Дніпра», а Німеччина допоможе не тільки повернути втрачені території, а й завоювати нові [5, с. 7].

З цієї причини король Михайл I та генерал І. Антонеску одразу ж після нападу Німеччини на Радянський Союз у прокламаціях закликали румунське військо до «священної» війни разом з німецькою армією за визволення «викрадених Радянським Союзом земель Румунії». У результаті воєнних дій територія Бессарабії та Північної Буковини досить швидко були захоплені німецькими та румунськими військами. На окупованих землях було створено губернаторства Бессарабія та Буковина, які увійшли до складу Румунського королівства.

На початку серпня, після того як Бессарабія та Північна Буковина були зайняті румунськими військами, Гітлер запропонував І. Антонеску розширити владу Румунії на територію між Дністром і Бугом. 18 серпня 4-та румунська армія розпочала наступ на Одесу, яку завдяки підтримці німецьких військових з'єднань, було захоплено 16 жовтня 1941 року [6, с. 397].

Одеса була включена до складу губернаторства Транснестрія, куди входили лівобережна частина Молдови, Одеська область, південна частина Вінницької області, західні райони Миколаївської області. З 19 серпня центр губернаторства розташовувався у місті Тирасполь, а 17 жовтня 1941 р. його було перенесено до Одеси.

30 серпня 1941 р., згідно з «Договором про забезпечення безпеки, адміністрації та економічної експлуатації території між Дністром і Бугом та Бугом і Дніпром», Румунія отримала німецький мандат на тимчасове управління цими територіями [7, с. 238].

У січні 1944 р., із наближенням лінії фронту до території Транснестрії, цивільне губернаторство було скасоване разом з самим терміном «Транснестрія». Влада на території між Південним Бугом та Дністром зосередилася в руках румунського військового командування під керівництвом дивізійного генерала Г. Потопану. Адміністративний апарат Транснестрії зазнав значних змін та був скорочений. Повіти реформувалися у дистрикти [8]. 21 березня 1944 р. влада в Транснестрії перейшла до німецького окупаційного командування. В березні–квітні 1944 р. землі між Дністром та Бугом були зайняті Червоною армією. Таким чином, румунська влада у регіоні протрималася два роки і п'ять місяців.

Румунія розглядала окупацію Бессарабії, Північної Буковини та земель між Дністром і Бугом як «відновлення румунського суверенітету».

Таку думку підтверджує проведення на території губернаторств Бессарабія, Буковина та Трансністрія з 9 до 12 листопада 1941 р. плебісциту, на розгляд якого виносилося питання щодо входження окупованих територій до складу Румунії. У голосуванні взяли участь чоловіки віком від 21 року. На території Трансністрії у голосуванні брали участь також військові. Вибори проводилися за дуже простою схемою: з двох отриманих бюлетенів білий означав «так», жовтий – «ні». Міністерство внутрішніх справ Румунії дало дозвіл місцевій владі на застосування «всіх необхідних заходів» для залучення населення до голосування. Саме цим дослідниця Н. Дейнека пояснює той факт, що населення проголосувало за входження до складу Румунії [9, с. 57].

Управління окупованими територіями здійснював «Військово-цивільний кабінет з адміністрації Бессарабії, Буковини і Трансністрії», верховна влада в якому належала командуванню окупаційних військ. Декрет №1 від 19 серпня 1941 р. свідчить про те, що для окупованих територій румунським урядом було розроблено спеціальну систему управління і підготовлено адміністрацію.

Адміністративно-територіальний устрій окупованих територій було максимально наближено до румунського. Усі три губернаторства поділялися на повіти, ті у свою чергу – на преторії чи волості або пласи (плази), що склалися з міських та сільських управ (примарій), до складу яких входили комуни [9, с. 52].

Для Трансністрії передбачалося низку особливих заходів у сфері адміністративно-територіальної політики. Так, незважаючи на те, що в серпні 1941 р. на адміністративному засіданні І. Антонеску наголошував на необхідності військового характеру адміністрації окупованих територій: «...цивільні органи є допоміжними та призначені допомагати армії у виконанні її функцій», в Трансністрії губернатором було призначено цивільну особу – професора Бухарестського університету Г. Алексяну [10, с. 5].

Територію Трансністрії було розподілено на 13 адміністративних повітів (жудеців): Ананьївський, Балтський, Березівський, Дубосарський, Голтянський, Жугастрівський, Могилівський, Очаківський, Овідіопольський, Одеський, Рибницький, Тираспольський, Тульчинський. Її територія становила 39 тисяч 733 кілометри, населення – 2 млн. 326 тис. 266 чол. [11, арк. 2–3].

Найвищим адміністративним органом управління повіту були префектури, очолювані префектом, які підпорядковувалися губернатору Трансністрії. Префект був керівником поліції та усіх повітових служб, верховним керівником для примпреторів свого повіту, контролюючим органом з правом перегляду рішень прим-преторів. Він опирався на двох субпрефектів, один із яких був з місцевих жителів.

У своєму розпорядженні префектури мали поліцію, жандармерію та різноманітні служби, які були необхідні для здійснення соціально-

економічної політики окупаційного режиму. У їх підпорядкуванні перебували також начальник жандармерії регіону та начальник поліції міських комун [8, с. 54]. Жандармерія та спецслужба здійснювали постійні перевірки щодо благонадійності службовців, у тому числі вчителів та їх лояльності до встановленого режиму.

До функцій повітових префектур, таким чином, входило загальне керівництво політичним, адміністративним, економічним, господарським життям повіту. Вони займалися питаннями освіти, охорони здоров'я, будівництва. Для виконання цих завдань у префектурі були створені відділи – адміністративний; фінансовий; культури, культів та пропаганди; охорони здоров'я; економічний; сільськогосподарський; шляхів та комунікацій; місцевої промисловості; торгівлі; соціального захисту [12, арк. 1–4]. При префектурі функціонувала комісія для розробки планів діяльності повіту. Плани, підготовлені комісією, затверджувалися губернатором [12, арк. 2].

Кожен повіт поділявся на райони (преторії), очолювані преторами. Наприклад, Тираспольський повіт поділявся на 6 районів: Тираспольський, Слободзеївський, Гросуловський, Роздільнянський, Цебриковський та Селзький [11, арк. 2]. Загалом, у губернаторстві Трансністрія нараховувалося 128 районів [11, арк. 3].

Район був основною адміністративною одиницею, через яку окупаційна адміністрація здійснювала свою владу. Його очолював претор, який призначався губернатором. До претури входили такі відділи: канцелярський, адміністративний, економічний, санітарний, сільськогосподарський, торгівельний, шляхів сполучення, поштово-телеграфний, транспортний, фінансовий відділи, а також відділ освіти. Кожен з районів мав самостійний бюджет, який складався претурою та затверджувався префектурою повіту.

Найнижчою адміністративною одиницею Трансністрії була комуна, до якої входив один або декілька населених пунктів. Існували міські та сільські комуни, очолювані примарем, якому допомагала комунальна рада, що складалася з трьох осіб. Примарі та комунальна рада призначалися в основному префектом повіту, переважно з місцевого населення. Примар мав право призначати, звільняти, накладати стягнення на своїх підлеглих. До повноважень примаря входили також нагляд за настроями сільського населення, мобілізація населення на примусові роботи (сільськогосподарські, ремонт доріг, мостів, комунікацій). За звітом примаря особи, які ухилялися від мобілізації чи сплати податків, відправлялися до таборів.

Каральні функції на території Трансністрії здійснювали головний жандармський інспекторат і поліцейські органи, що підпорядковувалися губернаторові та міністерству внутрішніх справ Румунії. Зокрема, префектура поліції Одеси на території міста мала десять поліцейських відділків. Поліцейські органи склалися з карного відділу і таємної поліції (сигуранци).

Сигуранца відстежувала настрої населення і військовослужбовців румунських гарнізонів, боролася з партизанами та підпільними диверсійними групами. Інспекторат в'язниць підлягав безпосередньо МВС Румунії.

Міста Одеса та Тирасполь були виділені в окремі муніципалітети, примарії яких підпорядковувались безпосередньо губернаторові. На чолі Одеської примарії стояв генеральний примар (міський голова), який здійснював керівництво містом через систему дирекцій аналогічно губернському адміністративному апарату. Очільником одеського муніципалітету (міським головою) постановою губернатора Трансністрії було призначено Германа Пинтю (1894–1967) румунського політика, родом з Бессарабії.

Апаратом виконавчої влади губернатора Трансністрії стали дирекції, які займалися питаннями адміністрування, юстиції, фінансів, комерції, праці, індустрії, харчової промисловості, агрокультури, монополії, економіки, культури, охорони здоров'я, шляхів сполучення, зв'язку тощо. Слід зауважити, що Г. Пинтя відразу сконцентрував у своїх руках досить велику владу: навіть кілька дирекцій губернаторства були підпорядковані водночас і йому і губернатору Трансністрії Г. Алексяну. Поступово частина відділів дирекцій, кількість яких постійно зростала, перейшла у повне підпорядкування муніципалітету.

У 1943 р., згідно з постановою №2058 від 10 травня 1943 р., підписаною губернатором Трансністрії проф. Г. Алексяну, в організації адміністрації примарії Одеського муніципалітету відбулося збільшення повноважень примаря Одеського муніципалітету Г. Пинті [13]. В примарії Одеського муніципалітету, згідно з постановою №578 від 25 травня 1943 р., запроваджувалися 5 секторів: економічний, сектор комунальних підприємств, сектор культури та комунального майна, сектор громадянського стану та технічний сектор [13].

Економічний сектор під керівництвом В. Кіореску у своєму розпорядженні мав дирекцію постачання. Сектор комунальних підприємств, очолюваний Є. Сінікліу, завідував дирекціями водогону та каналізації, трамваю, дач, парків та садів, електротехнічною дирекцією. Секторові культури та комунального майна підпорядковувалися дирекції культури, експлуатації нерухомості, інвентарна дирекція. Його очолював К. Видрашку. Сектор громадянського стану, який очолював М. Засвлошин, була підзвітна дирекція громадянського стану. Технічному секторові, очолюваному В. Кундертом, підпорядковувалася технічна дирекція [13].

Під прямим керівництвом примарії, відповідно до постанови №5184 від 27 травня 1943 р., підписаної генеральним примарем Г. Пинтею, залишалися адміністративна, фінансова, медико-санітарна дирекції, дирекція оздоровлення міста та транспорту, патронажна рада і бюро соціального захисту [13].

Управління містом, таким чином, здійснювалося через систему дирекцій, дослідження діяльності

яких дає можливість скласти загальне уявлення про основні напрями політики румунської влади, а також окреслити стратегічні плани окупантів щодо післявоєнного майбутнього цього регіону.

Таким чином, румунська влада сподіваючись на майбутнє входження Трансністрії до Румунського Королівства, намагалася наблизити адміністративно-територіальний апарат до існуючого на інших окупованих нею територіях. Управлінський апарат в усіх губернаторствах був утворений за румунським зразком: управління губернатора – префектура – претура – примарія.

Губернаторства Бессарабія та Буковина було приєднано до «старого королівства», а Трансністрія залишалася підконтрольною територією румунського губернатора. Особливістю Трансністрії було ще й те, що військова влада зосереджувалася в руках німецьких та румунських військових, які перебували на цій території.

Створення органів виконавчої влади (дирекцій) носило прагматичний характер: стабілізувати та забезпечити управління в Трансністрії, зокрема Одесі, щоб максимально використати матеріальні та людські ресурси для власних потреб.

Список використаних джерел

1. Левит, І.Є., 1981. 'Участие фашистской Румынии в агрессии против СССР. Истоки, планы, реализация (1.09.1939 – 19.11.1942)', Кишинев, с.319; Єгоров, В.Ф., Зотов, Н.І., 1969. '907 дней в тылу врага', Одеса: Маяк, 74 с.
2. Левченко, Ю.І., 'Особливості реалізації політики окупаційної влади в адміністративно-територіальних одиницях України 1941–1944 рр.': автореф. дис. ... канд. іст. наук: 07.00.01, наук. кер. К. П. Двірня; *М-во освіти і науки України; Національний педагогічний університет імені М. П. Драгоманова*, 22 с.
3. Dallin, A., 1957. 'Odessa, 1941–1944: a Case Study of Soviet Territory Under Foreign Rule', Santa Monica, 296 p.
4. Adrian, Gabor, Adrian Nicolae Petcu Bisericaortodoxă si evreii in timpul lui Antonescu. «Dosarele, Istoriei», nr.11 (75), 2002: Verenka O. Administratiacivilă română in; Transnistria – Chisinău, 1993; Rodica Solovei Activitatea Guvernamentului Transnistriei on domeniul social-economic si cultural: 19 auq., 1941 – 29 ian. 1944. Iasi, 2004.
5. Косик, Володимир, 1993. 'Україна і Німеччина у Другій світовій війні', *Наукове товариство імені Т. Шевченка у Львові; Українознавча бібліотека НТШ, Париж; Нью-Йорк; Львів*, 684 с.
6. Щетніков, В.П., 2002. 'Роки Великої Вітчизняної війни (1941–1945)', *Історія Одеси*, Одеса: Друк, с.397–414.
7. Левит, І.Є., 1983. 'Крах політики агресії диктатури Антонеску (19.XI.1942 – 23.III.1944)', Кишинев: *Штинци*, 376 с.
8. Косик, В., 1994. 'Німецька шкільна політика в Райхскомісаріаті Україна (1941–1944 рр.)', *Визвольний шлях*, Кн.3, с.25–37.
9. Дейнека, Н., 2007. 'Боротьба підпільників і партизан південно-західної України і Молдавії проти румунського окупаційного режиму (1941–1944 рр.)': дис... канд. іст. наук: 07.00.02, Одеса, 240 арк.
10. 'Одеса в Великой Отечественной войне Советского Союза: [Сборник документов и материалов]', 1949, Одеса: обл. изд-во, Т.ІІ, 240 с.
11. 'Національний архів республіки Молдова, м. Кишинів', Ф.1658, Оп.1, Спр.3, 4 арк.
12. Там само, Ф.2072, Оп.1, Спр.8, 27 арк.
13. *Одесская газета*, 1943, 16 октября.

References

1. Levit, Ie., 1981. 'Uchastie fashistskoj Rumynii v agressii protiv SSSR. Istoki, plany, realizacija (1.09.1939 – 19.11.1942)

(The participation of fascist Romania in the aggression against the USSR. Sources, plans, implementation (1.09.1939 – 19.11.1942))», Kishinev, s.319; Egorov, VF., Zotov, NI., 1969. '907 dnej v tylu vraga (907 days behind enemy lines)', Odessa: *Majak*, 74 s.

2. Levchenko, JuI., 'Osoblyvosti realizacii' polityky okupacijnoi' vlady v administratyvno-terytorial'nyh odynycjah Ukrai'ny 1941–1944 rr. (Features of implementation of the policy of occupation authority in the administrative-territorial units of Ukraine 1941–1944)': avtoref. dys. ... kand. ist. nauk: 07.00.01, nauk. ker. K. P. Dvirna; *M–vo osvity i nauky Ukrai'ny; Nacional'nyj pedagogichnyj universytet imeni M. P. Dragomanova*, 22 s.

3. Dallin, A., 1957. 'Odessa, 1941–1944: a Case Study of Soviet Territory Under Foreign Rule', Santa Monica, 296 p.

4. Adrian, Gabor, Adrian Nicolae Petcu Bisericaortodoxă si evreii in timpul lui Antonescu. «Dosarele, Istoriei», nr.11 (75), 2002; Verenka O. Administratiacivilă română in; Transnistra – Chisinău, 1993; Rodica Solovei Activitatea Guvernământului Transnistriei on domeniul social–economic si cultural: 19 auq., 1941 – 29 ian. 1944. Iasi, 2004.

5. Kosyk, Volodymyr, 1993. 'Ukrai'na i Nimechchyna u Drugij svitovij vijni (Ukraine and Germany in the Second World War)', *Naukove tovarystvo imeni T. Shevchenka u L'vovi; Ukrai'noznavcha biblioteka NTSh, Paryzh; N'ju–York; L'viv*, 684 s.

6. Shhetnikov, VP., 2002. 'Roky Velykoi' Vitchyznjanoi' vijny (1941–1945) (Years of the Great Patriotic War (1941–1945))', *Istoriya Odesy*, Odessa: *Druk*, s.397–414.

7. Levit, IJe., 1983. 'Krah polityki agresivii diktatury Antonesku (19.XI.1942 – 23.III.1944) (The collapse of the policy of aggression of the dictatorship Antonescu (19.XI.1942 – 23.III.1944))', Kishinev: *Shtiinca*, 376 s.

8. Kosyk, V., 1994. 'Nimec'ka shkil'na polityka v Rajhskomisariati Ukrai'na (1941–1944 rr.) (German School Policy in the Reichskommissariat Ukraine (1941–1944))', *Vyzvol'nyj shljah*, Kn.3, s.25–37.

9. Dejneka, N., 2007. 'Borot'ba pidpil'nykiv i partyzan pivdenno–zahidnoi' Ukrai'ny i Moldavii' proty rumuns'kogo okupacijnogo rezhymu (1941–1944 rr.) (Fighting underground and partisans of south-western Ukraine and Moldavia against the Romanian occupation regime (1941–1944))': dys... kand. ist. nauk: 07.00.02, Odesa, 240 ark.

10. 'Odesa v Velykoj Otechestvennoj vojne Sovetskogo Sojuza: [Sbornyk dokumentov y materyalov] (Odesa in the Great Patriotic War of the Soviet Union: [Collection of documents and materials])', 1949, Odessa: *obl. yzd–vo*, T.II, 240 s.

11. 'Nacional'nyj arhiv respubliky Moldova, m. Kyshyniv (National Archives of the Republic of Moldova, Kishinev)', F.1658, Op.1, Spr.3, 4 ark.

12. Tam samo, F.2072, Op.1, Spr.8, 27 ark.

13. *Odesskaja gazeta*, 1943, 16 oktjabrja.

* * *